

В І Д Г У К

**офіційного опонента на дисертацію Середи Катерини Олександрівни
«Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному
провадженні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Актуальність теми дисертації.

Практика застосування нового кримінального процесуального законодавства України дає можливість стверджувати, що в ньому знайшли відображення найпрогресивніші та найдемократичніші правові положення: зменшення строків розслідування кримінальних правопорушень; введення в кримінальне судочинство раніше невідомих вітчизняному судочинству інститутів – укладення угод, слідчого судді, дистанційного досудового розслідування, заходів забезпечення кримінального провадження (в тому числі, накладення грошового стягнення, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна) тощо.

Новації КПК в першу чергу стосуються заходів забезпечення кримінального провадження. Їх застосування регламентовано відповідно до найкращих демократичних традицій дотримання прав людини і громадянина. Значний перелік заходів процесуального примусу надає можливість обрати найбільш оптимальний з них, врахувавши при цьому індивідуальні особливості учасника кримінального судочинства, характер кримінального правопорушення та інші обставини, необхідність визначення яких закріплена у нормах КПК.

Гуманним є підхід законодавця до визначення мети та встановлення загальних правил застосування запобіжних заходів, визначення

процесуальних обмежень стосовно застосування деяких з них. Як наслідок, застосування найбільш суворого заходу – тримання під вартою, становить не більше третини від загальної кількості усіх застосованих запобіжних заходів. При цьому, практично у кожному другому випадку у задоволенні клопотання органів досудового розслідування про взяття під варту відмовляється чи застосовується більш м'який вид запобіжного заходу (наприклад, у 2017 році із 33,4 тис. розглянутих клопотань – слідчими суддями задоволено лише 17,3 тис.), що було абсолютно нехарактерним для КПК (1960 року), за дії якого подання під тримання під вартою задовольнялось у 90-95 % випадків.

Крім цього, однією з умов майбутньої євроінтеграції України є адаптація вітчизняного законодавства до вимог ЄС, де застосування будь-якого державного примусу (а особливо кримінального процесуального) є виключним, але водночас максимально ефективним і чітко регламентованим. Тому правове регулювання застосування запобіжних заходів є тим «лакмусовим папірцем» відповідності практично всього законодавства вимогам ЄС та його цінностям у правовому значенні.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження Середи Катерини Олександрівни не викликає сумніву. В умовах нового кримінального процесуального законодавства дослідження дисертантом проблем регламентації та застосування запобіжних заходів є перспективним напрямом наукових досліджень.

До того ж п'ятирічний досвід застосування запобіжних заходів свідчить про недосконалість правової регламентації цього інституту, відсутність ефективних механізмів їх реалізації, що в цілому створює підґрунтя для невірної тлумачення законодавчих приписів і формування неоднозначної правозастосовчої практики.

Непослідовними є і кроки законодавця, який намагався усунути окремі проблеми правозастосування запобіжних заходів (в першу чергу це стосується превентивного затримання без рішення суду, неможливості альтернативного застосування інших запобіжних заходів (окрім тримання під

вартою) за вчинення окремих видів злочинів). Як наслідок такі поспішні й безсистемні реформаторські дії лише знизили якість кримінального процесуального закону, заповнили його суперечливими концептами та юридичними фікціями.

Крім цього, незважаючи на те, що проблеми застосування запобіжних заходів були предметом наукових пошуків провідних зарубіжних та вітчизняних вчених процесуалістів та криміналістів, вони наразі залишаються одними з найбільш дискусійних, а з урахуванням новизни правової регламентації багатьох з передбачених чинним законодавством заходів – недостатньо розробленими.

В умовах чинного законодавства та новітньої правозастосовної практики, яка має відповідати європейським стандартам захисту прав людини, виникає потреба перегляду багатьох сталих підходів до розуміння примусу в кримінальному процесі, впровадження сучасних механізмів гарантування прав учасників кримінального провадження, щодо яких обираються такі заходи.

Зазначене обумовлює необхідність комплексного аналізу законодавчої моделі та практики застосування запобіжних заходів, виявлення недоліків їх чинного правового регулювання, дефектів і помилок правозастосовної практики, чинників, які їх детермінують, наукового обґрунтування пропозицій стосовно внесення змін до КПК України для деталізації та алгоритмізації процедури їх застосування, що сприятиме захисту прав і свобод людини, мінімізації випадків їх порушення під час кримінального провадження.

Всім цим і обумовлюється актуальність теми дисертаційного дослідження та вирішення наукової задачі Середи Катерини Олександрівни — отримання нових наукових результатів стосовно сутності запобіжних заходів як предмету правового регулювання у кримінальному процесі, правил застосування запобіжних заходів та норм права, якими регулюються запобіжні заходи у кримінальному провадженні.

З урахуванням вищевикладеного, обрана тема дисертаційного дослідження Середи Катерини Олександрівни «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні» є своєчасною та важливою для вдосконалення діяльності органів розслідування, прокуратури та суду, актуальною у теоретичному та практичному плані.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Низка сформульованих у дисертації положень, висновків і рекомендацій характеризуються ознаками новизни і є внеском у наукове забезпечення, зокрема:

- обґрунтовано, що система запобіжних заходів може бути істотно розширена за рахунок обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України;

- визначено функції, які виконують запобіжні заходи у кримінальному процесі: забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження; забезпечення доказової діяльності у кримінальному провадженні; гарантування змагальності кримінального провадження; забезпечення законного обмеження прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження; забезпечення ефективності кримінального провадження; відокремлення процесу кримінального провадження від результату кримінального провадження; забезпечення реалізації кримінальної процесуальної відповідальності;

- визначено істотні ознаки загальних правил застосування запобіжних заходів, зокрема встановлено, що: вони обумовлені засадами кримінального провадження і не повинні їм суперечити; розповсюджують дію на усі запобіжні заходи; не виходять за межі правового регулювання системи запобіжних заходів; ілюструють специфіку запобіжних заходів у системі заходів забезпечення кримінального провадження;

- визначено, що предмет кримінального процесуального права в частині регламентації запобіжних заходів неналежним чином забезпечує право на

свободу і особисту недоторканість у кримінальному провадженні, про що свідчать недоліки процесуальних норм статей 206, 210, 208, 315 КПК України та нормативна неузгодженість між ч. 2 ст. 211 КПК України та статей 14, 15-1 Закону України від 20 березня 2003 року «Про боротьбу з тероризмом»;

- вставлено, що правове регулювання процедури «*habeas corpus act*», яка супроводжує затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, в українському кримінальному процесуальному законодавстві є недосконалою і потребує удосконалення.

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Структура дисертаційного дослідження є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до вирішення проблем регламентації та застосування запобіжних заходів. Зміст дисертаційного дослідження свідчить про те, що автор у цілому успішно вирішив поставлені завдання.

Предмет дослідження свідчить про комплексний характер наукового пошуку, що надало автору можливість дійти певних результатів й обґрунтувати низку нових наукових положень.

Дисертант опрацював значний масив літератури та нормативних актів (173 джерела). Поряд із працями з проблем кримінального процесу та криміналістики використано літературу з інших галузей права (філософії права, теорії держави та права). Обґрунтованість наукових результатів підтверджується і тим, що автор робить висновки на підставі аналізу й зіставлення поглядів і концепцій інших науковців. Висновки до розділів і загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях.

Результати дослідження повною мірою відображені в наукових фахових виданнях автора, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН

України, а також виступах автора з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень її апробації. Основні результати дослідження знайшли повне відображення у 8 наукових публікаціях, серед яких – 4 статей опубліковано у виданнях, включених до переліку фахових з юридичних наук та 1 – за кордоном.

Значимість результатів дисертаційного дослідження для практики діяльності органів досудового розслідування.

Практична значимість роботи полягає у тому, що рекомендації та пропозиції, сформульовані автором дослідження, безпосередньо спрямовані на вдосконалення законодавства України, що регламентує застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Результати дослідження використано у навчально-методичній і науково-дослідній роботі.

Викладене вище може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Середи Катерини Олександрівни «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні» як наукового дослідження з актуальної й важливої для науки та практики проблеми.

Не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи в цілому, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачем під час прилюдного захисту, зокрема:

1. Розділ 1.1. дисертації присвячений дослідженню питань щодо поняття та системи запобіжних заходів. Разом з цим, яка ж саме, на думку дисертанта, є система запобіжних заходів незрозуміло! Дискутуючи про віднесення зобов'язань, перелік яких встановлений у ч. 5 ст. 194 КПК, до числа запобіжних заходів, за увагою автора залишаються диференційовані різновиди запобіжних заходів, які застосовуються під час особливих порядків кримінального провадження (розділ VI КПК) та міжнародного співробітництва (розділ IX КПК), а саме: передання неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених під нагляд (батьків, опікунів чи

підкувальників, а також адміністрації дитячої установи, де виховується неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений) (ст. 493 КПК); передання особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування на підкування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом (ч. 1 ст. 508 КПК); поміщення особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (ч. 1 ст. 508 КПК); тимчасовий арешт (ст. 583 КПК); тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) (ст. 584 КПК). Зокрема на ст. 40 дисертації зазначається, що «запобіжних заходів *усього п'ять*, враховуючи і тримання під вартою». Разом з цим, ст. 176 КПК України визначає шість різновидів запобіжних заходів, включаючи затримання як тимчасовий запобіжний захід. Зважаючи на викладене, потребує деталізації під час прилюдного захисту питання щодо системи запобіжних заходів.

2. Автором досить вірно відзначається, що «процедури обрання запобіжних заходів є громіздкими та тривалими». Зважаючи на викладене, запропоновано доповнити кримінальне процесуальне законодавство положенням про укладення угод щодо різновиду запобіжного заходу, порядку і строку його застосування, яка підлягає затвердженню судом (слідчим суддею). Разом з цим, підтримуючи загальну позицію автора щодо спрощення процедури, не в повній мірі можна погодитися з приводу положень щодо її затвердження слідчим суддею (судом). Адже, зважаючи на рівень сьогоденішнього навантаження судових органів (в тому числі після встановлення законодавчих вимог фіксування практично усіх судових засідань) в такому випадку навряд чи варто говорити про процесуальну економію і зменшення витрат часу на розгляд питань про обрання запобіжного заходу.

3. Не достатньо уваги приділено автором дослідженню питань термінології, яка використовується при правовому регулюванні запобіжних заходів, зокрема щодо використання законодавцем термінів «обрання» та «застосування» запобіжних заходів, які не знайшли свого чіткого співвідношення та розмежування у КПК України і в окремих випадках використовуються досить суперечливо, що, зокрема, має місце у контексті статей 176–178, частини шостої ст. 193 та частини першої ст. 309 КПК України. В нормах КПК України в аспекті регламентації запобіжних заходів неодноразово вживаються терміни «застосування», «обрання», «зміна», «скасування». Водночас найбільш загальним терміном, який включає в себе всі етапи ініціювання, погодження, обрання (розгляду), виконання, зміни, скасування запобіжних заходів є термін «застосування». Зважаючи на викладене, потребує додаткового пояснення під час прилюдного захисту розмежування дисертантом термінів «обрання» та «застосування» запобіжних заходів в контексті проведеного дослідження (чи, можливо, наведення аргументів щодо їх тотожності).

Зазначені вище зауваження стосуються окремих дискусійних положень дисертації та у своїй сукупності не впливають на загально позитивну її оцінку. Дисертація є втіленням практично і теоретично корисного напрямку у галузі кримінального процесу та є цілісним, завершеним монографічним науковим дослідженням.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення.

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що дисертація Середи Катерини Олександрівни «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні» містить нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливе наукове завдання.

До цих результатів, зокрема, належать такі: досліджено сутність запобіжних заходів як предмету правового регулювання у кримінальному процесі, проведено аналіз наукових поглядів та норм кримінального процесуального законодавства щодо запобіжних заходів та визначено їх

поняття та систему, розкрито функціональне призначення запобіжних заходів у кримінальному провадженні, визначено предмет кримінального процесуального права в частині регламентації запобіжних заходів та методи кримінального процесуального права, застосовувані для правового регулювання запобіжних заходів, проведено дослідження загальних та спеціальних правил застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, визначено істотні ознаки загальних правил застосування запобіжних заходів та сформульовано положення, що складають систему таких правил, розглянуто недоліки спеціальних правил застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, досліджено норми права, якими регулюються запобіжні заходи у кримінальному процесі, розкрито структурні елементи норм права, якими регулюються запобіжні заходи у кримінальному провадженні.

Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою. Дисертація написана науковим стилем, українською мовою. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені стисло, точно, ясно та просто, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття.

Зміст дисертації адекватно відображено в авторефераті. Форма і зміст дисертації і автореферату відповідає вимогам, що висуваються МОН України до кандидатських дисертацій зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Викладене вище дає підстави для *остаточного висновку* про те, що дисертація Середи Катерини Олександрівни «Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність є завершеною працею, в якій отримано нові науково

обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу в сфері кримінального судочинства. Робота відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор Середа Катерина Олександрівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук із зазначеної спеціальності.

Офіційний опонент –
заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук
Заслужений юрист України

 М.С. Цуцкірідзе